

УДК 37.035:343.81

ФЕДОРОВИЧ Анна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5039>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/D-4448-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.11>

Бібліографічний опис статті: Федорович, А. (2024). Гуманізація соціально-виховної роботи у виправних колоніях. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. № 19 (51), 89–94, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.11>

ГУМАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Анотація. Стаття присвячена проблемі гуманізації сучасної пенітенціарної системи, зокрема, питанню олюднення соціально-виховної роботи у виправних колоніях та характеристичності напрямів цієї діяльності.

Наголошено, що найвищою цінністю сучасного світу є Людина, і ця гуманістична ідея повинна пронизувати усі суспільні сфери, а також життя осіб, що скоїли злочин. Це означає увагу адміністрації та персоналу виправних колоній до покращення та індивідуалізації соціально-виховної роботи із засудженими.

Доведено, що гуманний підхід до ув'язнених передбачає покращення умов життя та медичної допомоги, розширення їхнього доступу до освіти, увагу до різнобічного розвитку, формування соціальних навичок задля виправлення та успішної ресоціалізації. Це означає, що фахівці виправних колоній та працівники партнерських структур не можуть вдаватися до протиправних діянь, дискримінації, насильства, жорстокої, нелюдської, принизливої поведінки відносно засуджених. Важливими стають установки, що передбачають налаштування фахівців на новий тип гуманної взаємодії – неупередженість, пошук позитивного, оптимістичний прогноз, емпатію, відкритість, довірливе спілкування, підтримку, допомогу та ін.

Підкреслено, що основними напрямками гуманізації соціально-виховної роботи у виправних колоніях мають стати: індивідуалізація виховання, врахування потреб та особливостей засудженого при складанні індивідуальної програми його виправлення; зорієнтованість на отримання загальної та професійної освіти; консультування та психоемоційна підтримка, подолання психологічних травм, стресів; дотримання педагогіки співпраці між персоналом та усіма учасниками карального та виховного процесу; підготовка до життя на свободі, допомога при відновленні соціальних зв'язків, пошуку роботи, житла тощо.

Ключові слова: пенітенціарна педагогіка, виправлення і ресоціалізація засуджених, соціально-виховна робота з засудженими, виправна колонія, гуманізація освіти у виправній колонії, педагога співпраці.

FEDOROVYCH Anna – Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor at the General Education and Early Childhood Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, 82100, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6289-5039>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/D-4448-2018>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.11>

To cite this article: Fedorovych, A. (2024). Humanizatsiia sotsialno-vykhovnoi roboty u vypravnykh koloniiakh [Humanization of social and educational work in correctional colonies] *Human Studies. Series of Pedagogy*. № 19 (51), 89–94, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.19/51.11>

HUMANIZATION OF SOCIAL AND EDUCATIONAL WORK IN CORRECTIONAL COLONIES

Summary. The article is devoted to the problem of humanizing the modern penitentiary system, in particular, the issue of humanizing social and educational work in correctional colonies and characterizing the directions of this activity.

It is emphasized that the highest value in the modern world is the Human, and this humanistic idea should permeate all spheres of society, as well as the lives of individuals who have committed crimes. This means that the administration and staff of correctional colonies should pay attention to improving and individualizing the social and educational work with convicts.

It has been proven that a humane approach to inmates involves improving living conditions and medical care, expanding their access to education, paying attention to their all-round development, and developing social skills for correction and successful reintegration. This means that correctional facility professionals and employees of partner organizations cannot resort to illegal acts, discrimination, violence, cruel, inhuman, or degrading treatment of convicts. Important are attitudes that involve setting specialists up for a new type of human interaction – impartiality, the search for the positive, an optimistic forecast, empathy, openness, trusting communication, support, assistance, etc.

It has been emphasized that the main directions for the humanization of socio-educational work in correctional colonies should be: individualization of education, taking into account the needs and characteristics of the convict when developing an individual program for their correction; a focus on obtaining general and vocational education; counseling and psycho-emotional support, overcoming psychological trauma and stress; adherence to the pedagogy of cooperation between staff and all participants in the punitive and educational process; preparation for life in freedom, assistance in restoring social ties, finding employment, housing, etc.

Key words: *penitentiary pedagogy, correction and resocialization of convicts, social and educational work with convicts, correctional colony, humanization of education in a correctional colony, cooperation pedagogy.*

Вступ. У сучасному світі пропагується вища цінність Людини. Ідеями гуманізму окреслюються її життя та індивідуальність. Свобода та права підтримуються міжнародними стандартами, а різні культури толерують взаємоповагу, справедливість, гідність кожної особистості. Увага зосереджується на принципах законності, демократії, творенні соціуму, де всі громадяни мають рівні можливості. З огляду на гуманістичні цінності удосконалюються різні сфери суспільного життя, зокрема, обґрунтовуються зміст та засоби виховної діяльності різних категорій осіб.

У цьому контексті специфічною галуззю є пенітенціарна педагогіка, котра вивчає особливості перевиховання, виправлення засуджених в установах відбування покарань. Гуманізація, як процес олюднення, торкається роботи у виправних колоніях. Вона зорієнтована сьогодні на покращення умов життя, харчування, медичної допомоги, розширення доступу до освіти, різнобічний розвиток ув'язнених, формування у них соціальних навичок задля зменшення ризику повторного вчинення злочину та успішної ресоціалізації. Мова йде насамперед про перехід від застарілих моделей покарання, що передбачали жорстокість, дискримінацію, до системи виправлення з акцентом на правах, гідності, милосердному ставленні, прийнятті.

Гуманне ставлення до кожної особи, що скоїла злочин, потребує зосередженості на її

індивідуальності та особистісному потенціалі з метою підготовки до життя на свободі та успішної соціальної адаптації.

Аналіз останніх досліджень. Відповідно до сучасних педагогічних уявлень, діяльність адміністрації та персоналу в установах виконання покарань має скеровуватися на виправлення і ресоціалізацію ув'язнених через доцільну організацію соціально-виховної роботи з ними, а також використання інших засобів (встановленого порядку виконання й відбування покарання (режиму); пробації; трудової діяльності; громадського впливу тощо). Як вказано у Кримінально-виконавчому кодексі України така робота ґрунтується на закріпленні «прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів» (КВК, 2004, ст. 123).

Науковці надають значущості інтегрованому, індивідуальному та міждисциплінарному підходу до налагодження соціально-виховної діяльності. На думку Т. Журавель, це означає застосування комплексу дій та проведення організаційних, практичних, психологічних, педагогічних заходів, що забезпечують повторне засвоєння культури взаємин з іншими людьми, формування (або відновлення) і закріплення гуманних соціальних норм та ролей, стійкої просоціальної мотивації для усвідомленої

відмови від «правил» кримінального середовища на користь загальноприйнятних етичних цінностей (Журавель, 2013).

Форми та методи виховного впливу удосконалюються з метою корекції поведінки засуджених, формування готовності до самокерованих правослухняних дій та підготовки до звільнення. Як доводить Н. Головка, вони повинні ґрунтуватися на гуманістичному підході до розуміння суті покарання та визнання будь-якої людини найвищою цінністю (Головка, 2017, с. 149). Це актуалізує проблему пошуку шляхів побудови більш справедливого суспільства, де кожен має шанс на виправлення та нове життя.

Мета статті – висвітлити основні напрями гуманізації соціально-виховної роботи з засудженими у виправних закладах України.

Виклад основного матеріалу. У місцях позбавлення волі люди ізольовані, відбувають покарання згідно вироку суду. Режим їхнього утримання різниться залежно від важкості злочину. Особливу місію у пенітенціарній службі України мають виправні колонії. В них основна увага зосереджується на соціально-виховній роботі, наданні підтримки та допомоги у виправленні та ресоціалізації засуджених, котрі відбувають покарання певний строк та мають шанс повернутися в суспільство. Їхня діяльність має яскраво виражений соціальний, педагогічний та психологічний характер щодо попередження рецидивів та підготовки до успішного життя в соціумі. Для цього у виправних колоніях створюються відповідні структурні підрозділи, котрі попри виконання різних завдань, здійснюють такі функції: діагностичну, прогностичну, виховну, освітню, трудову, правозахисну, соціально-медичну, профілактичну, соціально-побутову, координаційну (Гальцова & Степанюк, 2020), (Головка, 2017).

Загалом такі установи реалізують різноманітні програми, спрямовані на здобуття загальної освіти засудженими, професійну підготовку, надання психологічної підтримки, соціальну адаптацію тощо. З метою зайнятості, на території колонії ув'язненим пропонуються відвідування кімнати психолога, гуртків, спортивних секцій, тематичних вечорів, концертів, конкурсів, організуються центри культурного розвитку, клуб, бібліотека, молитовна кімната, виділяється час на хобі чи захоплення тощо (Журавель, 2013).

Зрозуміло, що структура та облаштування виправного закладу зорієнтовані на забезпечення ефективності соціально-виховної

діяльності, результатом якої має стати сформоване бажання в засуджених до соціально-значущої моделі поведінки. У загальному така робота передбачає: полегшення адаптації до нових умов позбавлення волі; дотримання режиму, дисципліни, порядку серед засуджених; забезпечення індивідуальної підтримки, допомоги (консультування, подолання психологічних травм, розвиток емоційного інтелекту); здобуття освіти та виховання (морально-духовне, патріотичне, правове, трудове, валеологічне та ін.); корекція поведінки (формування у в'язнів стійких навичок законослухняної поведінки, подолання шкідливих звичок та девіацій); залучення представників громадськості, релігійних організацій, державних органів влади, родичів до процесу виправлення та ресоціалізації (Оніка, 2016).

Очевидно, що гуманізація організації соціально-виховної діяльності у пенітенціарних закладах орієнтує на створення атмосфери, яка сприяла б зміні цінностей і поведінки осіб, що скоїли злочин. Цьому слугує поліпшення співпраці та комунікації, толерантність та взаємоповага. Значущості набуває активізація самосвідомості засуджених через психологічну допомогу у подоланні труднощів та профілактику повторного вчинення правопорушення. У виправних закладах вони залучаються до праці, виробництва, налагоджують соціальні зв'язки, спілкуються з близькими. Особлива роль відводиться створенню у колоніях комфортних умов: житлових, медичних, педагогічних, правових, психо-емоційних та ін.

У Конституції України закріплено право на гуманне ставлення, повагу до людської гідності. Тому в'язні не повинні зазнавати цькування, насильства, жорстокої, нелюдської, принизливої поведінки. Це означає, що фахівці виправних колоній, а також працівники партнерських структур (церкви, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадських, волонтерських організацій) не можуть вдаватися до протиправних діянь (побиття, катування, знущання, заподіяння каліцтв, вимагання вигоди, розповсюдження наркотичних речовин або алкоголю) тощо.

Зауважимо, що крізь призму гуманізму персоналом виправної колонії для кожного засудженого розробляється індивідуальна програма соціально-виховної роботи, котра містить мету, завдання, методи, засоби, заходи, терміни корекції його поведінки. Вона складається з метою досягнення стійкішого

результату, адже сприяє дотриманню прав ув'язнених на реабілітацію та дає змогу успішно адаптуватися до життя на свободі. Реалізувати її допомагають вихователі, педагоги, психологи, медики, методист, інспектор з побутово-трудового влаштування, класні керівники, майстри виробничого навчання, фахівці соціальних служб, громадських організацій тощо. Завдяки комплексній взаємодії різних фахівців визначаються обґрунтовані соціально-педагогічні засоби для досягнення позитивних інтелектуальних, духовних, фізичних змін, усунення особистісних деформацій ув'язнених. Обов'язковою є підтримка їхнього психо-емоційного благополуччя, котра з позицій гуманізації передбачає можливість консультування та персональної допомоги (Журавель, 2013).

Індивідуальна програма може корегуватися залежно від ступеня виправлення засудженого, зміни його ціннісних пріоритетів. Для цього проводять моніторинг та оцінювання успішності її виконання. При покращенні та підборі конкретних заходів (наприклад, участь у групових заняттях, індивідуальні консультації, професійне навчання) враховуються особистісні якості, навички, інтереси, мотиви вчинення злочину, рівень освіти, уміння та навички. Важливими є індивідуалізація програми, комплексність, послідовність, гнучкість, диференційованість.

Як зазначалося, одним із завдань соціально-виховної роботи є підвищення освітнього рівня засуджених, оскільки навчання завбачує розкриття їхнього особистісного ресурсу. На території виправної колонії облаштовуються бібліотеки, клуби, спортивні секції, а також загальноосвітній та професійно-технічний заклади. Залежно від потреб і запитів ув'язнених у них реалізовується їхнє право на здобуття безоплатної освіти, враховуються індивідуальні здібності та особливості, що свідчить про гуманізацію кримінально-виконавчої системи. При необхідності можуть відкриватися корекційні класи або класи вирівнювання знань, адже, частина ув'язнених осіб може бути педагогічно занедбаними через невідвідування школи. Виявом центрації на проблемах засудженого у виправних колоніях є зосередженість на його актуальних і перспективних інтересах, створенні умов для диференціації освітнього процесу. Велике значення має вивчення дисциплін (історії, рідної мови та літератури), які репрезентують Людину і сприяють вихованню порядності,

допомагають орієнтуватися на моральні та національні цінності. Одним із варіантів індивідуальної освітньої траєкторії є надання вибору предметів для вивчення, а також розширення можливостей для самоосвіти. Позитивним зрушенням є заочне та дистанційне навчання за спеціальними програмами за допомогою онлайн-платформ, вебінарів тощо.

Здобуття освіти зумовлює стимулювання інтелектуального розвитку, формування моральних цінностей, поваги до інших людей, розвиток комунікативної компетентності та емпатії. Це потужний інструмент для трансформації особистості засудженого, зміни його світогляду та підготовки до нового життя після звільнення, адже досягнення успіхів у навчанні підвищує самооцінку, зміцнює віру у власні сили, сприяє подоланню відчуття невпевненості та неповноцінності. Водночас вчені вказують, що існує певне протиріччя в пенітенціарній системі: освіта організовується з доброю метою, але може сприйматися ув'язненими як примус, додаткове навантаження чи покарання. Негативне ставлення до її здобуття погано відображається на результатах навчання (Чечин, 2016).

Покращує шанси на успішне працевлаштування після звільнення професійна підготовка, яка є одним з ключових факторів успішної ресоціалізації. Загальна та професійна освіта допомагають засудженим знайти альтернативні способи задоволення своїх потреб, крім злочинних. Знання та соціальні навички, отримані в процесі навчання, стають корисними для інтеграції в суспільство та подальшого ведення законного життя. Набуття особистісного досвіду, опанування новими знаннями не можливе без залучення власного потенціалу та самостійної роботи над собою, що відкриває можливості для самовираження і самоствердження.

Таким чином, необхідними умовами успішного перевиховання є залучення та підтримка ініціатив засуджених щодо оптимізації організації освітнього процесу чи виробництва в місцях позбавлення волі; урізноманітнення та покращення культурної, спортивної дозвільної діяльності та інших питань життєдіяльності, які не суперечать встановленим законодавчим нормам та правилам внутрішнього розпорядку; робота колективних органів самоврядування; заохочення та відзначення (нагородження, преміювання) найкращих тощо (Журавель, 2013).

Особливості перебування в умовах обмеження волі часто «ламають» людину, що

негативно впливає на її психологічний та емоційний стан. Це може спричинити втрату віри у власні сили та можливості змінити життя на краще, зумовити відчуття безвиході, знизити мотивацію до позитивних змін. У таких ситуаціях ключову роль відіграє фахівець (педагог, психолог, душпастир), який володіє духовними та моральними цінностями. Він стає носієм внутрішньої сили, що надихає, повертає віру. Авторитет і довіра до нього допомагають віднайти новий сенс життя, подолати труднощі та зробити кроки до свого розвитку. Увага до особистості засудженого, щирість, відкритість у спілкуванні, а також акцент на його позитивних якостях є основою педагогіки співпраці. Йдеться про одночасні прояви поваги та вимогливості до особи, яка з тих чи інших причин порушила норми моралі й закону. Сила ґрунтується на професійній упевненості та оптимістичному погляді на майбутнє, що дозволяє надихати й підтримувати тих, хто втратив віру в себе. Однак це можливо лише тоді, коли фахівець морально сильніший за ув'язненого (Каплієнко, Супрун Д. & Супрун М., 2024).

Встановленню довірливих відносин та полегшенню соціально-виховної роботи сприяє гуманізація взаємодії між персоналом виправної колонії та засудженими. Створення атмосфери поваги та порозуміння знижує рівень конфліктів та насильства, допомагає зберегти людську гідність, розвивати позитивні якості та готуватися до повернення в суспільство. Оскільки працівники установ виконання покарань постійно взаємодіють із засудженим під час виконання своїх обов'язків, важливо докладати максимум зусиль для того, щоб вони у кожному бачили Людину. Гуманізм педагогіки співпраці закликає до взаємин, що засновані на розумінні та підтримці, та допомагають виправитися й повернутися у соціум. Доброзичливі стосунки позитивно впливають на ув'язнених, сприяють їхньому перевихованню та особистісному зростанню (Гальцова & Степанюк, 2020, с. 281).

На думку вчених осердям педагогіки співпраці у виправних колоніях мають стати важливі установки, що передбачають налаштування працівника на новий тип взаємодії на гуманних засадах (неупередженість, пошук позитивного в особистості засудженого, оптимістичний прогноз його перспектив, емпатія, відкрите довірливе спілкування, підтримка, допомога та ін.), а також зацікавленість самого засудженого у змінах свого життя на краще

(участь у програмах ресоціалізації, активність у навчанні, старанність, зміна поведінки, дисциплінованість, відповідальність, поява нових інтересів, планування майбутнього, демонстрація позитивного ставлення до себе і інших людей, бажання відновити стосунки з родичами та друзями тощо) (Каплієнко, Супрун Д. & Супрун М., 2024).

Очевидно, що соціально-виховний супровід ув'язнених відбувається на основі принципів: людиноцентризму, рівних можливостей, співпраці, різноманітності, відкритості, самоорганізації, що насамперед означає повагу до особистості засудженого, ставлення за типом «рівний-рівному», створення справедливих умов для навчання (освіти), безперешкодності, відкритості, вияв чуйності, позитивна спрямованість, опора на гуманістичні соціальні правила.

Особливу роль відводимо здобуттю освіти у виправних колоніях як загальної так і професійно-технічної. Вона має бути людиною, орієнтованою на індивідуальні потреби в'язня, розвиток його особистості. Екстраполюючи основні принципи гуманізації сучасної освіти на пенітенціарну систему, зауважимо, що:

- людина – це найвища цінність (засуджений – унікальна особистість, що має запити та інтереси, потребує розкриття потенціалу; поваги до його гідності);

- індивідуалізація виправлення (забезпечення права на освіту, розвиток здібностей, активне навчання; здобуття професії, з метою працевлаштування; формування соціально-моральних, національних, громадянських цінностей; мета покарання – не помста, а повернення засудженого до суспільства; психологічна допомога щодо наслідків скоєння злочину; створення індивідуальних програм для ресоціалізації, подолання залежностей, зміни ціннісних орієнтацій);

- співпраця (адміністрація, педагогічний персонал, працівники партнерських структур, громадськість, члени родини, засуджений діють на основі взаємодопомоги, підтримки, діалогу);

- комфортне соціально-виховне середовище (безпека, довіра; організація дозвілля, консультування, подолання психологічних травм).

Висновки. Отож, соціально-виховна робота у виправних колоніях ґрунтується не на пом'якшенні покарання, а передбачає створення людських справедливих умов для життєдіяльності засудженого, котрі б сприяли його

виправленню та подальшій ресоціалізації. Цей процес потребує індивідуальної програми виховного супроводу та спільних командних зусиль адміністрації, персоналу, близьких, самих засуджених.

Гуманізація може стати ефективним чинником допомоги ув'язненій особі, адже уможлиблює її перевиховання та вдосконалення задля успішної інтеграції у соціум. Її основні напрями у виправних колоніях такі: індивідуалізація виховання,

врахування потреб та особливостей засудженого при складанні індивідуальної програми його виправлення; зорієнтованість на отримання загальної та професійної освіти; консультування та психоемоційна підтримка, подолання психологічних травм, стресів; дотримання педагогіки співпраці між персоналом та усіма учасниками карального процесу; підготовка до життя на свободі, допомога при відновленні соціальних зв'язків, пошуку роботи, житла тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальцова О., Степанюк А. Принцип поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань: монографія. Харків: Право, 2020. 224 с.
2. Головка Н. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.
3. Журавель Т. Етапи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими у виховних колоніях. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2013. № 11. С. 144–152.
4. Каплієнко А., Супрун Д., Супрун М. Духовні детермінанти педагогіки співпраці академіка В.М. Синьова. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. № 2 (109). С. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-59-67>
5. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
6. Оніка Л. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі жінками та неповнолітніми. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 77. С. 145–151. URL: <http://www.apdp.in.ua/v77/22.pdf>
7. Чечин М. Сучасний стан освіти засуджених до позбавлення волі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 23. С. 173–176.

REFERENCES

1. Haltsova O., Stepaniuk A. Pryntsyp povahy do prav i svobod liudyny u kryminalno-vykonavchomu zakonodavstvi, vykonanni i vidbuvanni pokaran [The principle of respect for human rights and freedoms in criminal execution legislation, execution, and serving of sentences]: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2020. 224 s. [in Ukrainian].
2. Holovko N. Sotsialna profilaktyka pravoporushen [Social prevention of crime]: navch. posib. Kyiv: DP «Vydavnychiy dim «Personal», 2017. 174 s. [in Ukrainian].
3. Zhuravel T. Etapy sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnolitnimy zasudzhenym u vykhovnykh koloniiakh [Stages of socio-pedagogical work with juvenile delinquents in juvenile detention centers]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*. 2013. № 11. S. 144–152 [in Ukrainian].
4. Kapliienko A., Suprun D., Suprun M. Dukhovni determinanty pedahohiky spivpratsi akademika V.M. Synova [Spiritual determinants of cooperation pedagogy of academician V.M. Synov]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 2024. № 2 (109). S. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-59-67> [in Ukrainian].
5. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 3–4. st. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> [in Ukrainian].
6. Onika L. Sotsialno-vykhovna robota iz zasudzhenymy do pozbavlennia voli zhinkamy ta nepovnolitnimy [Social and educational work with female and juvenile offenders]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2016. Vyp. 77. S. 145–151. URL: <http://www.apdp.in.ua/v77/22.pdf> [in Ukrainian].
7. Chechyn M. Suchasnyi stan osvity zasudzhenykh do pozbavlennia voli [The current state of education for incarcerated individuals]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*. 2016. № 23. S. 173–176 [in Ukrainian].